

Krystyna Trembicka

Komunistyczna Partia Robotnicza Polski wobec wojny polsko-radzieckiej w latach 1919—1920 169

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 4142,
169-186

1986/1987

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

K r y s t y n a T R E M B I C K A

**Komunistyczna Partia Robotnicza Polski wobec wojny polsko-radzieckiej
w latach 1919—1920**

Отношение Коммунистической рабочей партии Польши
к польско-советской войне 1919—1920 гг.

Le Parti Communiste Ouvrier Polonais (PCOP) face à la guerre polono-soviétique
des années 1919—1920

WSTĘP

Do najciekawszych ale i bardzo trudnych problemów okresu II Rzeczypospolitej należą sprawy związane z wojną polsko-radziecką z lat 1919—1920. Niemniej trudne są i te, które wiążą się z programem i działalnością Komunistycznej Partii Robotniczej Polski w pierwszych latach niepodległości Polski.

Stanowisko KPRP w wojnie polsko-radzieckiej, a więc fakt, że od początku jej trwania opowiedziała się po stronie radzieckiej, budzi ciągle emocje i niesie wiele nieporozumień. Te nieporozumienia dotyczą między innymi dość niejasnej kwestii związanej z próbą wykorzystania przez KPRP, do zdobycia władzy politycznej, obecności na ziemiach polskich Armii Czerwonej. Problemy z tym związane są przedmiotem rozważań niniejszego artykułu.

Ważne tu będą nie tylko motywy, które skłoniły tę partię do opowiedzenia się po stronie radzieckiej, ale i jej stanowisko w sprawie niepodległości Polski, granic państwowych, oraz poglądy Międzynarodówki Komunistycznej i Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) w kwestii narodowej a szczególnie dotyczące problemu tzw. „eksportu rewolucji” przez Armię Czerwoną na tereny środkowo-zachodniej Europy. To ostatnie zagadnienie bezpośrednio związane jest z podjętym tu tematem. Chodzi więc o stosunek KPRP do ewentualnej pomocy zbrojnej Armii Czerwonej dla rewolucji w Polsce, ukazanie wynikłych na tym tle rozbieżności i o działalność Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski, powstałego w związku z obecnością na ziemiach polskich Armii

Czerwonej, będącej jedyną w okresie międzywojennym praktyczną próbą realizacji koncepcji KPRP.

PRZYCZYNY WOJNY POLSKO-RADZIECKIEJ I STOSUNEK DO NIEJ KPRP

Wojna polsko-radziecka, która zresztą nigdy nie została wypowiedziana, rozpoczęła się na początku 1919 roku. Przedmiotem sporu między obydwooma państwami była kwestia granic. Miała ona swój bezpośredni związek z federacyjnymi koncepcjami Józefa Piłsudskiego — Naczelnika Państwa Polskiego. Polityka ekspansji na ziemie wschodnie, zamieszkałe w większości przez ludność niepolską, popierana była aktywnie przez obszarników polskich mających tam swoje posiadłości.

Piłsudski za najważniejsze swe zadanie polityczne uważał odbudowę państwowości polskiej w jej granicach historycznych sprzed roku 1772. Sądził, że Rosja wskutek przewrotu rewolucyjnego i wojny domowej jest na tyle osłabiona, iż realizacja tej koncepcji będzie możliwa do urzeczywistnienia.

W miarę jak wojska niemieckie opuszczały okupowane przez siebie tereny na wschodzie, wojska polskie i radzieckie z przeciwnych kierunków zajmowały te obszary, co w końcu musiało doprowadzić do konfrontacji. Na Litwie i Białorusi w grudniu 1918 roku proklamowano utworzenie republik radzieckich, a 1 stycznia 1919 roku miejscowe oddziały zbrojne obaliły Radę Delegatów Robotniczych miasta Wilna. W pięć dni później same uległy wkraczającym oddziałom Armii Czerwonej. Do pierwszych regularnych walk wojsk polskich i radzieckich doszło w lutym, nieco na wschód od linii Niemen—Grodno—Wołkowysk, i od tego czasu toczyły się one z małymi przerwami przez cały rok 1919 i 1920. Front powoli przesunął się na wschód. Siły zaangażowane po obu jego stronach były wówczas stosunkowo niewielkie, a działania wojenne toczyły się z małą intensywnością. Dopiero w połowie kwietnia wojska polskie rozpoczęły większą operację, w wyniku której zajęły Wilno, Nowogródek i Baranowicze. Po tym sytuacja ustabilizowała się.

Na południe od Polesia wojska polskie i radzieckie nie stykały się, gdyż rozdzielały je ukraińskie wojska nacjonalistyczne Semena Petlury. Do bezpośredniego kontaktu doszło po rozbiciu Ukraińców pod koniec czerwca 1919 roku. W lipcu wojska polskie zajęły całą Galicję Wschodnią do Zbrucza. Podjęta na nowo ofensywa na Białorusi zakończyła się zdobyciem Mińska. Armia Czerwona wyparta została za Berezynę i Dźwinę.

KPRP od początku trwania wojny zajęła negatywne wobec niej stanowisko. Na zebraniu plenarnym Warszawskiej Rady Delegatów Robotniczych, zwołanym w końcu lutego 1919 roku specjalnie dla omówienia

kwestii wojny, mówcy z ramienia partii przedstawili rezolucję, w której wezwali wprost polską klasę robotniczą, aby poszła ręką w rękę z Armią Czerwoną i zwróciła broń przeciwko klasom posiadającym w Polsce¹.

Ten stosunek do wojny był konsekwencją przyjęcia rewolucyjnego programu, nastawionego na zbrojne obalenie ustroju kapitalistycznego i przejęcie władzy państwowej. Władze partii oświadczyły, że solidaryzują się z Krajem Rad, który prowadzi sprawiedliwą i rewolucyjną wojnę obronną. Sprzeciwiły się też ekspansji polskiej na wschód. Najazdowi J. Piłsudskiego na Ukrainę przeciwstawili hasło walki o Polską Republikę Rad, które po raz pierwszy wysunęli w połowie lutego 1919 roku na I Radzie Partyjnej.²

W tym czasie nie oznaczało to jednak wcale, że hasło to całkowicie zaakceptowali. Spotkało się ono ze sprzeciwem jako „zatrącające nacjonalizmem”³. Powrócili do niego dopiero w roku 1920, stawiając je wyraźnie jako cel na I Konferencji KPRP (w kwietniu).

Była to w stosunku do postanowień z I Zjazdu KPRP pewna rewizja programu. Na I Zjeździe (odbył się w grudniu 1918 roku) komuniści nie uwzględnili w programie hasła walki o własne proletariackie państwo polskie, gdyż jak stwierdzali w uchwałach:

W okresie międzynarodowej rewolucji socjalnej, burzącej podstawy kapitalizmu, proletariat polski odrzuca wszelkie hasła polityczne, jak autonomia, usamodzielnienie, samookreślenie, oparte na rozwoju form politycznych okresu kapitalistycznego⁴.

Odrzucając ideę państwa narodowego — nawet proletariackiego — KPRP przeciwstawiła jej ideę międzynarodowej rewolucji proletariackiej i nieokreślonej bliżej międzynarodowej władzy RDR.

Formułując program działacze partyjni zupełnie nie brali pod uwagę uczuć patriotycznych szerokich mas ludowych. Widząc w dążeniach narodowych i w państwie narodowym jedynie odbicie ideologii i polityki burżuazji nie uwzględnili oni faktu, że najszersze klasy i warstwy narodu, niezależnie zresztą od swojej pozycji społecznej, odczuły radość ze zrzucenia obcego panowania i zainteresowane były w istnieniu i rozwijaniu niepodległego państwa jednoczącego ziemie polskie i naród polski. Wierzyły zarazem, że państwo, które powstało, będzie państwem sprawiedliwości społecznej. A dla KPRP likwidacja państw, utworzenie międzynarodowej władzy rad i budowa socjalistycznej wspólnoty narodów

¹ *Radę, Delegatów Robotniczych w Polsce 1918—1919. Materiały i dokumenty*, t. 1, Warszawa 1962, s. 269—271.

² *Projekt platformy politycznej RDR*, [w:] *KPP. Uchwały i rezolucje*, t. 1, 1—2 Zjazd (1918—1923), Warszawa 1954, s. 70—71.

³ Zob. H. Walecki: *Kwestia narodowa w Polsce i KP Polski*, [w:] *Wybór pism*, t. 2, 1918—1937, Warszawa 1967, s. 164.

⁴ *Platforma polityczna*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 36—43.

zapewnić miała Polsce sprawiedliwość i całkowitą wolność pod względem narodowym.

Komuniści polscy występując w obronie Rosji Radzieckiej — pierwszego na świecie państwa reprezentującego interesy robotników i chłopów — podkreślali zaborczy i klasowy ze strony polskiej aspekt wojny. Domagali się natychmiastowego zaprzestania wojny i ułożenia dobrych stosunków ze wschodnim sąsiadem. Przypominali, że państwo polskie mogło się odrodzić m.in. dzięki zwycięstwu rewolucji październikowej. Wskazywali na pokojowe propozycje radzieckie, mające na celu unormowanie spraw spornych i nawiązanie stosunków dyplomatycznych.

KPRP stosowała różnorodne formy walki przeciwko prowadzonej wojnie. Prowadząc działalność agitacyjną i strajkową organizowała także demonstracje antywojenne. W lipcu 1919 roku demonstracje takie odbyły się, między innymi, w Zagłębiu Dąbrowskim, w Warszawie, Kaliszu, Łodzi i Lublinie. W styczniu 1920 roku strajkowali górnicy Zagłębia Dąbrowskiego, którzy przodowali w akcji antywojennej. Ruch ten narastał w lutym i marcu. Odbyło się szereg wieców antywojennych.

Z innych polskich partii politycznych najsilniej przeciwko wojnie występowała Polska Partia Socjalistyczna. Jednak do połowy 1919 roku była skłonna akceptować plany wojenne. Socjaliści polscy tradycyjnie w Rosji widzieli głównego wroga Polaków. Dlatego wszystkie ich rozważania polityczne obracały się wokół idei rozbijania imperium rosyjskiego poprzez usamodzielnianie bądź federowanie z Polską narodów je zamieszkujących. Podobnie rzecz się miała po odzyskaniu niepodległości. PPS uznała za korzystne dla Polski rządy bolszewików w Rosji właściwej, natomiast odmawiała im prawa do popierania i obrony władzy radzieckiej na Ukrainie, Białorusi, Litwie, gdyż — jej zdaniem — narody te powinny zerwać wszelkie związki państwowe z Rosją. Z tego też względu w pierwszej połowie 1919 roku popierała walki polsko-radzieckie.

PPS postulowała, aby na północnym wschodzie przyszłość Polski budować w oparciu o sfederowane z Polską państwo litewsko-białoruskie oraz sojusze z Finlandią, Estonią, Łotwą, Ukrainą (po uprzednim pokojowym rozwiązaniu kwestii granicznych), Rumunią. Realizację tych zamierzeń miał ułatwić rząd demokratyczny, który byłby w stanie przeprowadzić reformę rolną, wykazując w ten sposób, że celem Polski nie jest odzyskanie majątków obszarniczych.

W sierpniu 1919 roku nastąpił zwrot w postawie PPS, która po zajęciu przez wojska polskie Mińska zaczęła nalegać na zakończenie wojny i zawarcie pokoju z Rosją Radziecką. Cel wojny wydawał się osiągnięty.

Na antywojenne stanowisko PPS poważny też wpływ wywarły takie czynniki jak: nacisk szeregowych członków partii, ich radykalizacja,

zmęczenie społeczeństwa wojną. Niechęć do przeciąganej wojny przejawiała się w wiecach antywojennych, w uchylaniu się od służby wojskowej, w dezercjach. Nie mniej ważna była dla PPS obawa, że przeciąganie działań wojennych osłabi rewolucyjną Rosję i pozwoli odnieść nad nią zwycięstwo reakcji, której rządy byłyby zagrożeniem dla niepodległości Polski. PPS nie chciała też dopuścić, aby obce mocarstwa narzuciły Polsce swoje pośrednictwo albo zmusiły ją do dalszej wojny w imię swych własnych celów politycznych. Nie bez znaczenia był i fakt, że partie socjalistyczne w innych państwach odnosiły się do prowadzonych działań wojennych niechętnie, a ruch antywojenny pod hasłem: „Ręce precz od Kraju Rad” zataczał szerokie kręgi.

W kwietniu 1920 roku PPS poparła częściowo stanowisko rządu i stanowczo zażądała, aby Rosja Radziecka ustąpiła z ziem należących do Polski przed 1772 rokiem. Tak więc z partii politycznych tylko KPRP nadal protestowała przeciwko toczącej się wojnie. Jednak siła jej akcji antywojennych została znacznie osłabiona.

Jeżeli chodzi o międzynarodowy ruch komunistyczny, w którym czołową rolę odgrywała rządząca w Rosji Radzieckiej partia bolszewików, to w pełni akceptował on leninowskie stanowisko w kwestii narodowej. Uznając teoretycznie prawo narodów do samookreślenia aż do oderwania i utworzenia własnego państwa, podkreślano jednak, że kwestia narodowa podporządkowana jest strategii rewolucyjnej, a dążenia narodowe mają szanse realizacji o tyle, o ile służą rewolucji proletariackiej. Powstanie nowych państw narodowych w Europie uznano w zasadzie za regres, za czynnik hamujący dalszy rozwój rewolucji. Stanowisko to przejawiało się szczególnie w tezach Kongresu Założycielskiego Międzynarodówki Komunistycznej *O sytuacji międzynarodowej i politycznej Ententy*. W dokumencie tym stwierdzono, że proces tworzenia nowych państw w Europie doprowadził do „skrajnej nienawiści narodowej”⁵. Manifest I Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej (z III 1919 r.) pt. *Do proletariuszy świata* państwo narodowe uznawał za przeżytek epoki kapitalistycznej. Podkreślano w nim, że zabezpieczenie „możliwości swobodnego rozwoju” małym narodom przynieść może: „[...] jedynie rewolucja proletariacka przez rozbitcie ram państw narodowych i zjednoczenie narodów na gruncie najściślejszej współpracy gospodarczej w oparciu o ogólny plan gospodarczy [...]”⁶. Z referatów i uchwał I Kongresu MK można wnioskować, że komuniści dążyli w tym czasie do likwidacji istniejących granic i państw. Zapowiadali przewyżczenie partykularyzmu narodowego. Koncepcje integracyjne nie zostały jednak

⁵ *O sytuacji międzynarodowej i politycznej Ententy*, [w:] *Dokumenty z historii Międzynarodówki Komunistycznej*, WSNS przy KC PZPR, 1962, s. 42—51.

⁶ *Do proletariuszy świata*, [w:] *ibid.*, s. 64—65.

szczegółowo sprecyzowane. W dokumentach z tego okresu spotkać się można z pojęciem „światowej republiki rad”.

Abstrahując od faktu, że utworzenie takiej republiki nie było wówczas realne, dokumenty MK nie sprecyzowały, na jakich zasadach republika ta miała zostać zbudowana. Na ogół przeceniano rozwój solidarności klasowej proletariatu i wpływ sił rewolucyjnych. Nie doceniano siły odśrodkowych dążeń narodowych, szczególnie u robotników tych państw, które utraciły niepodległość. MK forsując plany integracyjne, weszła w sprzeczność z tendencjami partykularnymi i odśrodkowymi.

Rosja Radziecka w 1919 i 1920 r. nie chciała prowadzić wojny z Polską. Zaabsorbowana była przede wszystkim przeprowadzaniem reform oraz wojną domową z siłami kontrrewolucyjnymi.

We wrześniu 1919 r. wojsko polskie przerwało działania wojenne, mimo że nie osiągnęło granic przedrozbiorowych. Decyzję tę Naczelné Dowództwo WP podjęło pod wpływem wiadomości napływających z frontów wojny domowej w Rosji. Był to okres szczytowych powodzeń białogwardyjskiego generała Denikina na południu Rosji. W Warszawie z niepokojem obserwowano jego sukcesy, gdyż w stosunku do Polski prowadził on politykę wyraźnie nieprzyjazną. Stąd więc bierność wobec ofensywy Denikina wynikała ze świadomości, iż zwycięstwo „białej” Rosji stanowiłoby dla Polski duże niebezpieczeństwo. Zagroziłoby bowiem jej niepodległości i integralności terytorialnej.

Rosja Radziecka już od listopada 1918 roku zabiegała o nawiązanie stałej łączności z rządem polskim i o pokojowe rozwiązanie wszelkich konfliktów. Jednak rokowania prowadzone najpierw w Białowieży w lipcu 1919 r., a później w Mikaszewiczach w październiku 1919 r. nie przyniosły rezultatów i gdy tylko armia Denikina zaczęła ponosić porażki, J. Piłsudski wydał rozkaz wznowienia ofensywy. Celem Piłsudskiego było rozbicie Rosji na kilka państw narodowych sprzymierzonych z Polską.

Odrzucając radzieckie sugestie w sprawie rokowań, zawarł Piłsudski 21 kwietnia 1920 r. umowę z Semenem Petlurą, w której uznano prawo Ukrainy do niezależnego bytu państwowego, a Petlurę i jego dyktariat za zwierzchnią władzę państwa ukraińskiego. Umowa ta oznaczała wojnę pomiędzy Polską a republikami radzieckimi, gdyż w ówczesnej sytuacji państwo, które rzekomo reprezentował Petlura (Ukraińska Republika Ludowa) nie istniało (nie miało swojego terytorium), natomiast pełnię władzy na Ukrainie sprawował rząd radziecki. Ofensywę na Ukrainie wojska polskie rozpoczęły 25 kwietnia 1920 r.

Przebieg działań został przesądzony początkowo nie przez układ sił, ale odmienne plany i zamierzenia obu stron. Armia Czerwona skoncentrowała swoje siły na Białorusi, natomiast Piłsudski większość wojsk

skierował na Ukrainę. Ofensywa wojsk polskich trwała kilkanaście dni i doprowadziła do zdobycia 7 maja Kijowa. Wojskowe i polityczne cele wyprawy kijowskiej nie zostały jednak zrealizowane. Dowództwo polskie oczekiwało, że na Ukrainie znajdą się większe zgrupowania wojsk radzieckich, których rozbitcie na dłuższy czas pozbawiłoby Armię Czerwoną siły uderzeniowej. Tak się jednak nie stało, gdyż główne siły radzieckie znajdowały się gdzie indziej.

STANOWISKO KPRP WOBEC PLANÓW WKROCZENIA WOJSK RADZIECKICH NA TERYTORIUM POLSKIE

Najbardziej brzemiennie dla Polski następstwa wyprawy kijowskiej polegały jednak na ukształtowaniu się w radzieckim kierownictwie politycznym nowej postawy wobec państwa polskiego. W Moskwie ostatecznie utrwaliło się przekonanie, że nawet najdalej idącymi ustępstwami terytorialnymi nie uda się zapewnić pokojowych stosunków z Polską. W tezach KC RKP(b) *Front polski a nasze zadania* z dnia 23 maja 1920 czytamy:

Polska burżuazja, która po wszystkich naszych ustępstwach i po zgłoszonej przez nas w interesie pokoju gotowości dalszych ustępstw wystąpiła przeciw nam, tym samym rzuciła swój los na szalę. Obwieściła, że nie może i nie chce istnieć obok Rosji Radzieckiej. Tym samym zapędziła sama siebie do pułapki. Albowiem wynik oczekującej nas walki nie może budzić żadnych wątpliwości. Szlachta i burżuazja Polski zostaną rozgromione. Polski proletariat przekształci swój kraj w socjalistyczną republikę⁷.

Dla przebywających w Rosji Radzieckiej polskich komunistów, zdawało się być rzeczą oczywistą, że ewentualna ofensywa Armii Czerwonej na zachód i rozbitcie armii polskiej stanie się sygnałem dla polskich mas pracujących do obalenia burżuazji i wprowadzenia dyktatury proletariatu.

Problemem dyskusyjnym był jednak wpływ kontrofensywy Armii Czerwonej na dalszy rozwój ruchu rewolucyjnego w Polsce. Na początku 1920 r. komuniści polscy w Rosji Radzieckiej wydali oświadczenie, w którym stwierdzali, że w Polsce nie można wprowadzić komunizmu siłami z zewnątrz. Pod oświadczeniem widnieją podpisy 43 najwybitniejszych komunistów⁸. Podobnie wyrażał się 2 II 1920 r. na posiedzeniu Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Julian Marchlewski. Można przypuszczać, że wypowiedział się nie tylko w swoim imieniu.

⁷ Tezy KC RKP(b) *Front polski a nasze zadania* z dnia 23 maja 1920 r. [w:] *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. 3, Warszawa 1964 (w języku rosyjskim).

⁸ *Ibid.*, t. 2, s. 575—576.

Przywódcy KPRP w kraju także zdawali sobie sprawę, że ofensywa Armii Czerwonej spowoduje poważne niebezpieczeństwo polityczne w aktualnej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej, gdy w społeczeństwie polskim uwidoczniły się silne nastroje antyradzieckie, wynikłe z przekonania, iż ewentualne zwycięstwo komunistów równa się utracie niepodległości.

Opinię KC KPRP w sprawie ofensywy Armii Czerwonej wyrażała uchwała przyjęta w końcu stycznia lub na początku lutego 1919 roku. Jedyńm autorem przekazu na temat okoliczności powstania i treści uchwały był Edward Próchniak⁹. Według jego relacji KC KPRP przyjęła następującą uchwałę:

[...] o ile względy natury politycznej i wojskowej wymagać będą wkroczenia wojsk sowieckich do Lubelskiego należy bezwarunkowo unikać wszelkich kroków, które by mogły dawać podstawę do zarzutów o chęć włączenia Polski czy jej części do Republiki Sowieckiej. Władze sowieckie winny zupełnie wyraźnie oświadczyć, iż nie jest ich celem jakiegokolwiek bądź uszczuplenie niezależności Polski. Towarzysze nasi (Polacy przybyli — lecz w pierwszej liczbie miejscowi) winni stworzyć Komisariat Lubelski Polskiej Republiki Rad. W tym duchu mają być dane instrukcje organizacji lubelskiej. KC prosi, aby go uprzedzono o czasie i miejscu ewentualnego wkroczenia, aby mógł poczynić niezbędne zarządzenia, transakcje odpowiedzialnych pracowników¹⁰.

Problem pomocy z zewnątrz znalazł odzwierciedlenie już w styczniu 1919 roku na terenie Rad Delegatów Robotniczych. Komunistom trudno było nastawić przychylnie robotników do ewentualnego wkroczenia Armii Czerwonej. Najbardziej atakowani byli przez przedstawicieli Polskiej Partii Socjalistycznej, którzy otwarcie oskarżali bolszewików o imperielizm socjalistyczny, a samych komunistów polskich nazywali agentami Rosji i zarzucali im, że chcą poddać Polskę bolszewikom. O tym, że komuniści nie ukrywali, iż oczekują pomocy od rządu radzieckiego i że częściowo z tej pomocy korzystają informowało także Warszawskie Biuro Korespondencyjne (prywatna agencja zajmująca się wywiadem politycznym)¹¹.

⁹ 15 lipca 1920 r. w liście do kierownictwa polskich komunistów przebywających w Rosji Radzieckiej pisał on o informacji, jaką dostał od swojego brata Feliksa (był kurierem polskich komunistów w Rosji Radzieckiej), a którą miał przekazać KC. Dowiedział się on o możliwości wkroczenia wojsk radzieckich do Lubelskiego, ze względu na konieczność przejścia tą drogą do Galicji Wschodniej. KC omawiał tę sprawę na swoim posiedzeniu i polecił przekazać F. Próchniakowi podjętą na nim uchwałę.

¹⁰ P. Samuś: *Edward Próchniak*, Warszawa 1983, s. 130.

¹¹ *Protokół I posiedzenia plenarnego WRDR z dnia 5 I 1919 r.*, [w:] *Rady Delegatów Robotniczych...*, t. 1, s. 133; *Raport dzienny WBK w sprawie zerwania przez PPS współpracy z komunistami w RDR z czerwca 1919 r.*, [w:] *ibid.*, s. 476; Fragment raportu dziennego WBK o projektach zorganizowania przez WRDR strajku powszechnego z 27 lutego 1919 r., [w:] *ibid.*, s. 256.

Komuniści polscy zdawali sobie sprawę, że wejście wojsk radzieckich na ziemię polską będzie bardzo szkodliwe dla sprawy rewolucji w Polsce. Dyskutowano o tym również na I Radzie Partyjnej (w połowie lutego 1919 r.). Zwrócono tam uwagę na prowadzoną przez partie burżuazyjne i PPS kampanię propagandową w sprawie groźby „najazdu bolszewickiego”. Jak i poprzednio, postanowiono jednak, że „[...] rewolucja międzynarodowa i jej potrzeby winny nadawać kierunek partii proletariackiej w poszczególnych krajach”.

W przyjętej uchwale znalazł się następujący zapis: „Zbrojna pomoc proletariatu rosyjskiego, gdyby jej potrzebowała dojrzewająca rewolucja polska, nie byłaby najazdem ani też wyrazem tendencji imperialistycznych, sprzecznych z istotą rządów socjalistycznych, nie miałyby nic wspólnego z dążeniem do podboju i hasłem narodowych wojen, lecz byłaby po prostu wcieleniem w czyn hasła międzynarodowej solidarności rewolucyjnego proletariatu”¹². Właśnie z tego punktu widzenia należy patrzeć na pomoc Armii Czerwonej. Komuniści uważali też, iż KPRP ma prawo tej pomocy oczekiwać, a Armia Czerwona ma obowiązek jej udzielić. Ale oczywiście stwierdzili, że najlepiej jest przygotować rewolucję w Polsce własnymi siłami.

Kwestia prowadzenia rewolucji wyłącznie w oparciu o siły proletariatu polskiego była poruszana też przez PPS-Opozycję, która współpracowała z KPRP w latach 1919—1920 i połączyła się z nią w 1920 r. Partia ta usiłowała wyrzucić na KPRP nacisk, aby liczyła wyłącznie na swoje siły¹³.

W latach 1919—1920 w środowisku komunistów polskich w Rosji Radzieckiej toczono dyskusje na temat własnej polskiej Armii Czerwonej i na temat granic przyszłego, proletariackiego państwa polskiego. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wystąpili oni z inicjatywą zorganizowania polskiej siły zbrojnej, która by mogła wesprzeć polskie oddziały powstańcze i stać się zaczątkiem przyszłej Polskiej Armii Czerwonej. Plan był oparty na dwóch elementach: przewidywanym powstaniu zbrojnym po załamaniu się okupacji niemieckiej i rozwoju walki partyzanckiej w Polsce oraz na zwycięskiej ofensywie Armii Czerwonej, która rewolucyjnym polskim formacjom wojskowym otworzy drogę do kraju. Po zajęciu przez Armię Czerwoną Wilna (jeszcze w styczniu 1919 roku) usiłowano ustalić zakres i charakter tej pomocy. Postano-

¹² AZHP, Dział Mikrofilmów, Materiały Konferencji i Zjazdów KPP, sygn. 22, poz. 1, k.

¹³ W liście do KPRP stwierdzano, że walkę o Polską Republikę Socjalistyczną Rad należy oprzeć „wyłącznie na siłach proletariatu Polski, działającego solidarnie z klasą robotniczą całego świata”. „Walka”, VI 1920 nr 3.

wiono też powołać Radę Wojskowo-Rewolucyjną Polski, której najważniejszym zadaniem byłoby oddanie kierownictwa w walce przeciwko polskiemu rządowi w ręce organizacji stworzonej przez proletariat polski¹⁴.

Wychodząc z założenia, że Armia Czerwona nie wkroczy do Polski (z tym zapewnieniem można się było spotkać w wydawnictwach wydziałów politycznych zachodniego i południowo-zachodniego frontu) a zatrzyma się na własnym pograniczu, musiano odpowiedzieć na pytanie, jaka jest wschodnia granica Polski. Uważano, że prowizoryczne ustalenia graniczne „powinny być linią końcową posuwania się wojsk Armii Czerwonej i mają zarówno strategiczne, jak i polityczne znaczenie”. Komuniści zaproponowali więc, by tymczasem za umowną linię graniczną uznać rzekę Bug, z pewnymi poprawkami na rzecz Polski, mianowicie traktować jako ziemię niewątpliwie polskie: byłe Królestwo łącznie z Chełmszczyzną i Suwalszczyzną oraz powiaty bielski, białostocki, ewentualnie również sokólski¹⁵.

W dniach 3—5 maja 1920 r., w napiętej atmosferze wojennej (25 kwietnia 1920 r. ruszyła ofensywa polska) odbyła się w Moskwie konferencja z udziałem około 100 komunistów polskich przebywających w Rosji Radzieckiej. Miała ona przedstawić konkretne stanowisko w sprawie celowości i oceny skutków ewentualnego przekroczenia przez Armię Czerwoną etnograficznych granic Polski. Zarysowały się tu dwa stanowiska. Jedno wyrażali E. Próchniak, Stanisław Budzyński i Stefan Borski, którzy już 21 kwietnia 1920 r. przekazali je kierownictwu RKP(b). Działacze ci przybyli w drodze wymiany z Polski. Aprobowali oni jedynie te poczynania Armii Czerwonej, które miały wyprzeć wojska polskie z ziem litewskich, białoruskich i ukraińskich. Ostrzegali przed „niebezpieczną pasją podniecenia wojennego”. Ofensywa podjęta w szerszych wymiarach byłaby niebezpieczna dlatego, że trudno będzie w odpowiedniej chwili zatrzymać armię, a zbliżenie jej do etnograficznych granic niewątpliwie wywoła burzę nacjonalizmu, który ogarnie nie tylko burżuazję i chłopów, lecz również poważną część klasy robotniczej i pod hasłem wojny narodowej może doprowadzić do zespolenia sił¹⁶. Niewątpliwie zadałoby to dotkliwy cios komunizmowi w Polsce na długie lata.

Odmiennego zdania był Józef Unszlicht, który przedstawił nie tylko swój pogląd, ale i całej grupy polskich komunistów związanych ze środowiskiem radzieckich wojskowych. Uważał on także, że pożądanę

¹⁴ Najdus; *Lewica polska w Kraju Rad 1918—1920*, Warszawa 1971, s. 190.

¹⁵ *Ibid.*, s. 191.

¹⁶ W. Najdus: *Poglądy grup SDKPiL i KPRP w Rosji w latach 1917—1920 na kwestię narodową*, „Z pola walki” 1967 nr 2, s. 127.

byłoby zatrzymanie Armii Czerwonej na granicy etnograficznej. Jeśli jednak nie uda się uzyskać trwałego pokoju, bądź jeśli nie wybuchnie rewolucja w Polsce, wówczas Armia Czerwona powinna wkroczyć na terytorium państwa polskiego, a tam uzbroić polskich robotników. Należy też powołać Tymczasowy Komitet Wojskowo-Rewolucyjny oraz ogłosić likwidację własności obszarniczej i nacjonalizację fabryk. Podkreślił również, że uważa za całkowicie realny rewolucyjny przewrót w Polsce dokonany własnymi siłami pod wpływem zwycięstw Armii Czerwonej¹⁷.

W czasie trwania wojny przeciwko niej najsilniej występowała KPRP. Nie umiała jednak przeciwstawić rządowi realnego, dostatecznie atrakcyjnego i zrozumiałego dla klas pracujących programu. Liczono, że rewolucja i tak wkrótce zwycięży, więc nie wysuwano żadnych żądań częściowych. Uznając Rewolucję Październikową za początek ogólnej rewolucji, partia jako podstawowe zadanie przyjęła ścisłą solidarność z rewolucyjną Rosją oraz udzielenie jej wszechstronnej pomocy. Zresztą takie propozycje wysuwała też Międzynarodówka Komunistyczna, która uważała, że KPRP powinna porzucić myśl wszelkiej ugody i przeprowadzić u siebie w państwie rewolucję, która da jej władzę¹⁸.

Na przełomie lat 1919—1920 można też obserwować pewne zmiany zachodzące w stanowisku Międzynarodówki. W porównaniu do I Kongresu dokonano poważnego postępu. W miejsce nieokreślonej „światowej republiki rad” wysunięto hasło federacji republik radzieckich. W manifestie II Kongresu MK z 1920 r. stwierdzano, że jedynie na ich gruncie nastąpi uregulowanie skomplikowanych problemów narodowych w Europie. W odniesieniu do Polski zaczęto również stosować pojęcie „Polskiej Republiki Radzieckiej”¹⁹. Przywódcy MK stali na stanowisku, że rewolucje w poszczególnych krajach mogą przeprowadzić tylko miejscowe siły rewolucyjne. Odrzucono tzw. teorię „eksportu rewolucji”²⁰. Jednak latem 1920 roku w kwestii tej doszło do zasadniczych dyskusji, w wyniku której komuniści polscy przekonali RKP(b) o celowości „importu” rewolucji do Polski przez Armię Czerwoną²¹. Tak więc KW MK ponownie podporządkował sprawę rewolucji polskiej nadrzędnym ce-

¹⁷ Najdus: *Lewica polska...*, s. 296.

¹⁸ *List Biura Wykonawczego MK*, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 85.

¹⁹ Manifest II Kongresu MK, [w:] *Dokumenty z historii MK*, z. 2, s. 325—329.

²⁰ J. Marchlewski: *Chwile przełomu*, [w:] *Pisma wybrane*, Warszawa 1956, t. 2, s. 735—737, lub *Odezwa KW MK z 18 V 1920 r.*, [w:] *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. 3, s. 56—59.

²¹ Relacja A. Warskiego do Z. Dzierżyńskiej w tej sprawie w liście z 16 X 1920 r., [w:] *ibid.*, s. 496—499.

łom rewolucji światowej i zdecydował się prowadzić walkę na terenach etnicznie polskich²².

Decyzja ta nabrała szczególnego znaczenia w okresie kontrofensywy Armii Czerwonej. Na podstawie opinii komunistów polskich, jak również informacji o sytuacji ogólnej, Rada Komisarzy Ludowych wydała 17 lipca 1920 r. Rewolucyjnej Radzie Wojennej dyrektywę skoncentrowania wszystkich sił przeciwko Polsce.

POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ TYMCZASOWEGO KOMITETU REWOLUCYJNEGO POLSKI

Wraz dyrektywą z 17 lipca 1920 r. kierownictwo RKP(b) podjęło przygotowania do rozwiązań politycznych. Ich konsekwencją było powstanie, po wkroczeniu Armii Czerwonej na tereny etnicznie polskie Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski, kierowniczego organu władzy rewolucyjnej na ziemiach zajętych przez Armię Czerwoną.

Krótką działalność TKRP (niecały miesiąc) była jedynym w latach międzywojennych okresem, w których polska lewica rewolucyjna miała okazję praktycznej realizacji swoich założeń. TKRP utworzony został 30 lipca 1920 r. W skład jego weszli: J. Marchlewski — przewodniczący, Feliks Dzierżyński, Feliks Kon, Edward Próchniak, Józef Unszlicht.

Głównym zadaniem, jakie postawił przed sobą TKRP, było stworzenie podwalin pod przyszły ustrój, który miał zapewnić narodowi polskiemu pokój oraz obronę jego podstawowych klas przed wyzyskiem rodzimej i obcej burżuazji. Zasadniczym dokumentem TKRP był „Manifest do polskiego ludu roboczego miast i wsi”. Zgodnie z wcześniejszymi koncepcjami zapowiedziano w nim przeprowadzenie szeregu reform a wśród nich przejęcie fabryk, kopalń, lasów i folwarków. W sprawie państwowości polskiej zapowiedziano utworzenie Polskiej Socjalistycznej Republiki Rad²³. Miała ona być samodzielnym, odrębnym państwem sprzymierzonym z innymi republikami radzieckimi.

TKRP wydał też kilka innych odezw. Między innymi „Do legionistów” z 1 sierpnia 1920 r., w której próbował wpłynąć na nastroje walczącego z Armią Czerwoną wojska polskiego. Armia radziecka — głosząca — wkracząc na ziemie polskie nie stawia przed sobą celów zaborczych i opuści Polskę, gdy zostanie ustanowiony w niej nowy ład. Dowodząco też, że w zwycięstwie Armii Czerwonej żywo i zaintere-

²² Odezwa KW MK do proletariatu wszystkich krajów z 18 V 1920 r., [w:] *ibid.*, s. 56—59.

²³ Manifest do polskiego ludu roboczego miast i wsi, [w:] *KPP. Uchwały...*, t. 1, s. 282.

resowany jest również proletariats międzynarodowy, gdyż Polska burżuazyjna oddzieliła go od Rosji. Tę izolację należy znieść w interesie światowej rewolucji. Dopiero po zwycięstwie rewolucji utworzona zostanie „wielka Polska”, „Polska prawdziwie niepodległa”. W imię tych idei wezwano żołnierzy polskich do tworzenia Rad Żołnierskich, rozbrajania oficerów i marszu wraz z Armią Czerwoną na Warszawę. Wzywano też robotników, aby sami ją opanowali.²⁴

Twórcy TKRP planowali utworzenie rewolucyjnego rządu polskiego. Stały rząd radziecki miał być wybrany na zjeździe RDR²⁵.

Mimo że w wydanych dokumentach wiele mówiono o samodzielności, praktyka — zwłaszcza w pierwszych dwóch tygodniach działalności TKRP — była inna. Już w jednym z pierwszych zarządzeń, w których zajęto się organizacją władz, Armia Czerwona przyznała sobie możliwość powoływania na wyzwolonych przez nią terenach komitetów wojenno-rewolucyjnych (gminnych, miejskich, powiatowych). Komitety te miały jej bezpośrednio podlegać²⁶.

Powołanie komitetów wojskowo-rewolucyjnych podporządkowanych tzw. wydziałowi „rewkomów” pułków i armii (nazywano go także wydziałem radzieckim), sprawiło wiele trudności TKRP. Zamierzając urzeczywistnić swe prawa i obowiązki władzy zwierzchniej stwierdził on, że tymczasowy aparat administracyjny już istnieje. Powołała go w postaci komitetów wojenno-rewolucyjnych Armia Czerwona. Nie liczone przy tym ze zdaniem miejscowych komunistów, gdyż wychodzono z założenia, że nie znają się oni ani na strukturze ani na funkcjonowaniu władz radzieckich. Niełatwa też była do przekroczenia bariera językowa. W rezultacie organizatorzy komitetów wojenno-rewolucyjnych z ramienia armii mianowali przewodniczącymi tych komitetów przeważnie własnych aktywistów, a spośród miejscowych działaczy tych, z którymi mogli porozumieć się po rosyjsku. W niektórych komitetach nie posługiwano się w ogóle językiem polskim jako językiem urzędowym²⁷.

Wydaje się, że warto też wspomnieć o tym, iż szukając do współpracy ludzi ze znajomością języka rosyjskiego władze wojskowe sięgały po przedstawicieli społeczności żydowskiej, bowiem Polacy mający świeżo w pamięci ucisk zaborcy carskiego niechętnie używali rosyjskiego.

²⁴ *Do legionistów i Do proletariatu Warszawy*, [w:] *Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski*, opracował i wstępem opatrzył A. Litwin, Warszawa 1955, s. 86 i 92.

²⁵ Marchlewski: *O utworzeniu i zadaniach Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski*, [w:] *ibid.*, s. 76.

²⁶ Rozkaz nr 24, [w:] *ibid.*, s. 100—101.

²⁷ Marchlewski: *Rosja proletariacka a Polska burżuazyjna*, [w:] *op. cit.*, t. 2, s. 768.

Wśród ludności polskiej — zwłaszcza na wsi — powstało wrażenie, że władza rewolucyjna opiera się na elemencie niepolskim i odnoszono się do niej nieufnie. Niechęć budził fakt przybycia TKRP z zewnątrz²⁸.

TKRP nie posiadał początkowo własnego aparatu administracyjnego i nie był w stanie organizować władz lokalnych. Odsunięcie go od bezpośredniego kierowania władzami terenowymi trwać mogło tak długo, póki Komitet nie wzmocnił się, a przede wszystkim póki nie skupił na Białostocczyźnie doświadczonych aktywistów. Zarządzono również mobilizację komunistów polskich w Moskwie i Piotrogradzie²⁹. Dopiero 16 sierpnia TKRP uregulował na nowo stosunki wzajemne między władzą cywilną a wojskową w terenie. Władzę zwierzchnią nad całą administracją cywilno-wojskową był TKRP. On też miał wyłączne prawo do ustalania linii politycznej aparatu państwowego. Komitety wojskowo-rewolucyjne przekształcono w organy władzy cywilnej, tj. w komitety rewolucyjne. Tak więc okres „dwuwładzy” zakończył się.

Na podległym terytorium TKRP dokonał szeregu reform. Już w Manifestie zapowiedziano konfiskatę ziemi obszarnej, państwowej i kościelnej. Jednak nie wezwano do jej podziału jak w Rosji. Sądzono, że uda się przebudować ustrój rolny w sposób planowy i zorganizowany. Majątkami rolnymi mieli zaopiekować się robotnicy folwarczni i zachować je jako własność całego narodu i własny warsztat pracy. Później ten zakaz podziału ziemi złagodzono, ale nie wpłynął on na postawę chłopów. Zresztą w samym TKRP nie było jedności poglądów w tej sprawie. Chłopi ziemi nie brali. Wpłynęło na to kilka czynników. Jednym z nich była niepewność co do trwałości rządów rewolucyjnych i lęk przed represjami w razie powrotu poprzednich właścicieli. Ważny był i fakt poszanowania cudzej własności przez chłopów właścicieli. Te obawy i wątpliwości przekroczyć mogli małorolni chłopcy tylko na fali masowego ruchu rewolucyjnego, a takiego ruchu na ziemiach polskich w 1920 roku nie było³⁰.

Żadnych dyskusji nie wywołała polityka władz w przemyśle. Postanowiono także utworzyć Polską Armię Czerwoną. W tej sprawie liczono na zwerbowanie ochotników spośród miejscowej ludności polskiej. Aby zapewnić sobie wypróbowane kadry polityczne J. Unszlicht (był członkiem Rewolucyjnej Rady Wojskowej frontu zachodniego) zwrócił się do Lenina o odwołanie Polaków komunistów, niezależnie od zajmowanego stanowiska, ze wszystkich jednostek Armii Czerwonej i skierowaniem ich do 1 Polskiej Armii Rewolucyjnej. W chwili samorozwiązania TKRP 1 Polska Armia Czerwona znajdowała się w stanie

²⁸ Samuś, *op. cit.*, s. 149—150.

²⁹ Najdus: *Lewica polska...*, s. 310.

³⁰ Marchlewski: *Rosja proletariacka...*, s. 778—780.

załączkowym. Nie pomogły wezwania F. Kona do zasilania jej szeregów na łamach „Gonia Czerwonego” — organu TKRP³¹.

Przed TKRP wyłaniała się nieustannie kwestia narodowa w różnych aspektach. Komitet z racji swej tymczasowości i niewielkiego zasięgu terytorialnego nie rozstrzygał problemów granicznych przyszłego państwa polskiego, ale nie mógł uchylić się od sprecyzowania swych poglądów na tę sprawę. Problem narodowo-państwowy występował w wygłaszanych przemówieniach i rezolucjach przyjmowanych na wiecach i zebraniach, powracał w publicystyce. We wszystkich tego rodzaju wypowiedziach traktowano przyszłą Polskę jako państwo odrębne, samodzielne i sprzymierzone z innymi państwami radzieckimi. „Niech żyje Polska Socjalistyczna Republika Rad!” — głosiła rezolucja przyjęta na zgromadzeniu członków związków zawodowych w Białymstoku. „Niech żyje Czerwona Polska, rodzona siostra Czerwonej Rosji!” — brzmiało hasło zamieszczone w rezolucji przyjętej przez kolejarzy stacji Ostrołęka. „Niepodległa Polska jest możliwa tylko w ustroju socjalistyczno-komunistycznym” — twierdzono w uchwale przyjętej na zgromadzeniu kolejarzy w Łapach³². Ciekawe było zalecenie TKRP przesłane do KC KPRP w Warszawie, aby ten wyłonił prowizoryczny rząd rewolucyjny. Zwracał się też do ludności miast powiatowych, by tworzyła robotnicze komitety rewolucyjne zanim wkroczy wojsko³³.

Dyskusyjny był problem granic Polskiej Republiki Rad. Różnice poglądów dotyczyły kwestii, które w rzeczywistości powinna przebiegać granica etnograficzna. Do obwodu białostockiego³⁴ włączono tymczasem powiaty: białostocki, bielski i sokólski byłej guberni grodzieńskiej — do Białowieży — a także mazowiecki byłej guberni łomżyńskiej oraz wszystkie powiaty byłej guberni suwalskiej. Przynależność Chełmszczyzny do Polski była aksjomatem³⁵. Zarysowała się w ten sposób granica północno-wschodnia przyszłej Radzieckiej Republiki Polskiej i granica wschodnia. Dyskusyjna była natomiast granica południowo-wschodnia, oddzielająca Polskę od Ukrainy. TKRP upoważnił Juliana Leszczyńskiego do występowania w jego imieniu na terenie Galicji i Lubelszczyzny (zajętych przez Armię Czerwoną), a także do nawiązania kontaktu z Tymczasowym Komitetem Rewolucyjnym Galicji Wschodniej. W spra-

³¹ F. Kon wzywał robotników, aby wstępowali do Armii Czerwonej. Odwoływał się do ich patriotyzmu. Pisał, że „Polska właśnie teraz zdobędzie prawdziwą niepodległość”. F. Kon; *Do szeregu!*, „Goniec Czerwony”, 19 VIII 1920 nr 11.

³² „Goniec Czerwony”, 15 VIII 1920 nr 8 i 17 VIII 1920 nr 9.

³³ *Ibid.*, 10 VIII 1920 nr 3.

³⁴ W rozkazie nr 24 w miejsce nazwy województwo wprowadzono nazwę „obwodu”, [w:] Litwin, *op. cit.*, s. 100.

³⁵ „Goniec Czerwony”, 19 VIII 1920 nr 11.

wie Galicji Wschodniej nie było jasności. Przewodniczący TKRG Wschodniej Wołodimir Zatoński nie zgadzał się, tak ze stanowiskiem Dzierżyńskiego za jego tendencje centralistyczne, jak i z Marchlewskim, wg którego cała Galicja ciążyła ku Polsce³⁶. W sprawie zachodnich granic Polski wypowiedział się na łamach „Gońca Czerwonego” J. Marchlewski. Uważał, że skoro Polska będzie terenem rewolucyjnym, „przednią strażą wyzwolenia proletariatu”, to ciężar ku niej będą robotnicy Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego oraz chłopci na Mazurach. Dążeniom połączeniowym nie staną na przeszkodzie ani radzieckie Niemcy, ani Czesi³⁷.

Działalność TKRP była krótka. Zaznaczyła się realizacja zadań bieżących, jak walka z głodem, prowadzenie działalności propagandowej, próba tworzenia poszczególnych ogniw władzy państwowej. Mimo iż przystąpiono do realizacji programu przemian społecznych na wzór dokonanych w Rosji, to jednak te prace wykroczyły poza stadium wstępne. Wraz ze zmianą sytuacji na froncie, a więc po przegranej przez Armię Czerwoną bitwie na przedpolach Warszawy (w połowie sierpnia) TKRP musiał opuścić 22 sierpnia Białystok, by następnie rozwiązać się.

ZAKOŃCZENIE

Okres wojny polsko-radzieckiej, a zwłaszcza jej ostatnia faza, przyniósł integrację społeczeństwa polskiego. Niestety integracja ta nastąpiła na płaszczyźnie antyradzieckiej. Komuniści ponieśli porażkę. Wysuwane przez TKRP koncepcje nie spotkały się z poparciem większości społeczeństwa, gdyż dla niego najważniejsza była sprawa niepodległości Polski. I chociaż na terytorium, gdzie rozciągała się władza Komitetu, wyraźnego poparcia udzielili mu robotnicy fabryczni, kolejarze i służba folwarczna, to jednak większość zajęła postawę bierną, nierzadko stawiając opór wobec rekwizycji żywności przez wkraczającą Armię Czerwoną³⁸.

W czasie wojny na podatny grunt trafiła propaganda kontrrewolucyjna budząca niechęć i wrogość do TKRP, kształtująca stereotyp Armii Czerwonej jako rosyjskiego wojska zaborczego, zmierzającego do zniszczenia państwowości polskiej. W kraju narastało podniecenie i wzmożyły się nastroje niepewności, nierzadko paniki. Wiec gdy z początkiem sierpnia wojna przeniosła się na ziemie etnicznie polskie, nastąpiła w

³⁶ Najdus: *Lewica polska...*, s. 332.

³⁷ Marchlewski: *Polska proletariacka a rewolucja europejska*, „Goniec Czerwony”, 15 VIII 1920 nr 8.

³⁸ Samuś: *op. cit.*, s. 151.

społeczeństwie polskim zasadnicza zmiana. Powstało przekonanie, że klęska równałaby się utracie niepodległości. Hasło rządu z 5 sierpnia „Ojczyzna w niebezpieczeństwie” znalazło szerokie poparcie. W tej sytuacji nawoływanie do rozbijania oficerów polskich, próby podkopania morale armii polskiej, czy wezwania aby robotnicy polscy jeszcze przed przybyciem Armii Czerwonej opanowali stolicę, mogło być tylko traktowane jako agenturalna działalność wroga, wymierzona w najżywotniejsze interesy narodowe. Rząd i klasy posiadające podjęły też i inne kroki, które miały na celu zachęcenie społeczeństwa do mobilizacji, m.in. 15 lipca Sejm uchwalił ustawę o wykonaniu reformy rolnej.

Stosunek KPRP do wojny w 1920 r. wyróżniał tę partię spośród wszystkich partii politycznych w Polsce. Była to jedyna partia, nie licząc Lewicy PPS, konsekwentnie rewolucyjna i antywojenna. Tylko komuniści zdobyli się na klasową ocenę genezy wojny, przestrzegali przed jej skutkami, a następnie kryzys spowodowany ofensywą Armii Czerwonej próbowali wyzyskać celem dokonania rewolucyjnego przewrotu.

Konieczność ustosunkowania się do ewentualnego wkroczenia na terytorium polskie Armii Czerwonej wywołała wiele emocji, także w gronie działaczy komunistycznych. Zagadnienie pomocy zbrojnej rewolucji w Polsce nie było oceniane jednoznacznie. I komuniści krajowi, i przebywający w Rosji Radzieckiej byli dość ostrożni w wypowiedaniu swych opinii na ten temat. Dostrzegali niebezpieczeństwo związane z wkroczeniem Armii Czerwonej w roli sojusznika KPRP. Wspominał o tym zarówno Próchniak, jak i Marchlewski. Ostatecznie jednak przywódcy KPRP uznali wyższe racje globalnej strategii rewolucyjnej i nie zgłaszali obiekcji wobec wkroczenia Armii Czerwonej na terytorium etniczne Polski.

Po wkroczeniu na terytorium polskie i utworzeniu TKRP, jego działacze nie mogli liczyć na pomoc ze strony KPRP. Władze polskie, oceniając postawę KPRP jako antypaństwową zarządziły masowe aresztowania i większość komunistów znalazła się w więzieniach. Tak więc członkowie TKRP byli osamotnieni. Ciężała też na nich świadomość, że byli przedstawicielami władzy nie wybranej przez lud polski, pochodzącej z zewnątrz. A w oczach Polaków, w roku 1920 rewolucja zaprezentowała się od strony najmniej pociągającej. Z przeżytej i widzianej grozy wojny i rewolucji, ze zrodzonego wówczas strachu powstała nieufność do wszystkiego, co przypominało ten okres — to znaczy do języka, do koloru i do idei. A ideę tę reprezentowała tylko KPRP.

РЕЗЮМЕ

Проблема польско-советской войны 1919—1920 гг. относится к самым интересным, но и очень сложным проблемам периода II Республики (Речи Посполитой). Тот факт, что КРПП выступила против войны вызывает ряд недоумений и волнений. Относятся они в частности к неясному вопросу связанному с попыткой использования Красной Армии (находящейся на польских землях) для завоевания политической власти. Проблемы связанные с этим вопросом находятся в центре рассуждений. В данной работе предствалено мотивы поведения партии, которая разделяла мнение советской стороны, ее позицию по отношению к независимости Польши, государственным границам, позиции Коммунистического и Советского Интернационала, Коммунистической партии большевиков к народному вопросу, а особенно к т.н. „экспорту Красной революции” в центрально-западную Европу. Вопрос „экспорта революции” непосредственно связан с затронутой в данной работе темой о возможной помощи Красной Армии восставшим польским рабочим отрядам, о возникших разногласиях и о деятельности Временного революционного комитета Польши, образованного в связи с присутствием Красной Армии в Польше.

RÉSUMÉ

Les problèmes liés à la guerre polono-soviétique sont parmi ceux les plus intéressants mais en même temps les plus difficiles de l'époque de la IIe République. Le fait que le PCOP dès le commencement de la guerre se soit prononcé pour la partie soviétique provoque toujours des émotions et donne lieu à beaucoup de malentendus. Ces malentendus reposent sur une ambiguïté: la tentative de prise du pouvoir par ce parti à l'occasion de la présence de l'Armée Rouge sur une partie du territoire polonais. C'est cette question que tente d'approfondir le présent article. On y présente les motifs qui ont incité ce parti à se ranger du côté russe, son attitude dans la question de l'indépendance de la Pologne, des frontières de l'Etat et l'attitude de l'Internationale communiste et du Parti Communiste Russe (bolchévique) sur la question nationale et en particulier sur la question de „l'exportation de la révolution” par l'Armée Rouge vers les territoires de l'Europe-Centrale et Occidentale. Ce dernier point concerne directement le sujet traité ci-dessus. Il s'agit de l'attitude du PCOP envers une aide éventuelle de l'Armée Rouge à la révolution en Pologne, de présenter les divergences qui se sont révélées sur ce point ainsi que du fonctionnement du Comité Révolutionnaire de Pologne — substitut de gouvernement révolutionnaire qui s'est formé grâce à la présence de l'Armée Rouge sur le territoire polonais. C'est la seule tentative de mise en pratique des théories politiques du PCOP dans la période de l'entre-deux-guerres.